

Šľachta uhorskej metropoly v pomoháčskom období (Archontologicko-genealogický náčrt problematiky)

FREDERIK FEDERMAYER

KLúčové slová: Uhorsko, 16.-17. storočie, Prešporok, stolica, šľachta, genealógia

Nobilitu hlavného mesta môžeme analyzovať z pohľadu histórie, spoločensko-sociálnej štruktúry, etnicity, konfesionality, či umeleckého mecenátu, ale aj z pohľadu genealógie a archontológie. V tomto krátkom príspevku sa pokúsime práve o tento posledný spôsob, stručným náčrtom problematiky, zameraným najmä na výskyt a pôsobenie šľachty v metropole Uhorska v 16. a 17. storočí.

Práve genealógia má vo výskume prešporskej nobility snáď najväčšie rezervy. O tom, že uhorský, neskôr maďarský, či slovenský genealogický a rodopisný výskum má vyše 200 ročnú bohatú tradíciu, nikto nepochybuje. Napriek tomu ak analyzujeme odbornú literatúru o šľachte, vidieť v nej, že odjakživa bola silne zameraná v prvom rade na klasickú vidiecku šľachtu, rozdelenú podľa stolíc, v ktorých sa organizovala. Publikácie a štúdie o mestskej šľachte sú výnimočné, o šľachte v hlavnom meste akoby v staršej uhorskej genealógii ani nebol záujem. Isté oživenie nastalo až v poslednom období, najmä so zvýšeným záujmom historikov a archontológov o mestské society a elity, ako aj o úradnícke rody a dvorský život.¹

¹ Z prác zameraných na prešporskú nobilitu a elity, ako aj dvorské a úradnícke rody môžeme spomenúť: FALLENBÜCHL, Zoltán. A Magyar kamara tisztviselői a XVII. században. In *Levéltári közlemények*, 1968, roč. 39, č. 2, s. 233-268; FALLENBÜCHL, Zoltán. A Magyar Kamara tisztviselői a XVIII. században. In *Levéltári közlemények*, 1970, roč. 41, č. 2, s. 259-336; GECSÉNYI, Lajos. Egy kamarai tisztviselő a XVI. században. Nagyváthy Ferenc. In *Turul*, 1999, roč. 72, s. 77-83; CSÍZI, István. Egy nagyívú hivatali karrier kezdetei a XVII. századi királyi Magyarországon. Aszalay István naplója (1624-1631). In *Fons*, 2005, roč. 12, č. 2, s. 163-255; FALLENBÜCHL, Zoltán. A Magyar Kamara tisztviselői II. Józseftől a polgári forradalomig 1780-1848. In *Levéltári közlemények*, 1972, roč. 43, č. 2, s. 323-395; GUSZAROVA, Tatjana Pavlovna. A „telhetetlen“ Ebeczky. Egy 17. századi kamarai hivatalnok karrierjének története. In *Levéltári közlemények*, 2007, roč. 78, č. 1, s. 73-97; GECSÉNYI, Lajos. A döntést előkészítő hivatalnoki elit összetételéről. A Magyar Kamara vezetői és tanácsosai a 16. században. In ORMOS, Mária (ed.). *Magyar évszázadok. Tanulmányok Kosáry Domokos 90 – születésnapjára*. Budapest : Osiris, 2003, s. 100-113; LEHOTSKÁ, Darina. Bratislavská mestská rada a Slováci. In *Zborník Filozofickej fakulty UK Historica*, roč. 14, Bratislava, 1969, s. 127-165;

Hneď na úvod treba zdôrazniť, že prešporskú šľachtu nemožno porovnávať so šľachtou v iných vtedajších európskych metropolách. V prvých dvoch storočiach po vyhlásení mesta za uhorské hlavné mesto sa totiž Prešporok nestal trvalým sídlom panovníka. Keďže uhorskí králi tu rezidovali skôr sporadicky, nevytvorili sa tu podmienky na vznik stáleho kráľovského dvora a ani dvorskej šľachty so všetkými dôsledkami z toho plynúcimi v oblasti spoločenskej, politickej, ale napríklad ani kultúrno-umeleckej. To malo za následok, že v uhorskej metropole takmer úplne absentovala významnejšia zahraničná aristokracia. Ak sa tu medzi rokmi 1526-1740 usadili aj rody cudzincov, zväčša sem prišli ako cisárski úradníci za úradníckou alebo vojenskou službou, ako politickí a náboženský exulanti, obchodníci, lekári, či sa sem len náhodne priženili. Obvykle pri týchto cudzincoch išlo len o príslušníkov strednej, nižšej, armalistickej, alebo úradníckej šľachty.²

Predstavenie prešporskej šľachty v pomoháčskom období má aj svoje úskalia. V prvom rade to bola tzv. dvojjednosť Prešporka. Pod spoločným menom hlavného mesta sa totiž fakticky skrývali dve rôzne mestá. Medzi týmito dvoma mestskými celkami viedla hranica a teda vytvorili sa tu aj dva čiastočne rozdielne šľachtické svety:

- I. Kráľovský hrad Prešporok so svojim podhradským mestečkom Podhradím
- II. Slobodné kráľovské mesto Prešporok

Šľachticov žijúcich v Podhradí (Váralja, Schlossgrund, Zuckermandel, Schlossberg) prešporského hradu, alebo priamo na hrade môžeme rozdeliť do týchto 5 skupín:

1. Rody prešporských županov

V roku 1527 sa nástupcom Jána Bornemiszu na poste župana stal dovtedajší kastelán hradu

FEDERMAYER, Frederik. *Rody starého Prešporka. Genealogický rozbor a topografia mesta podľa súpisu z roku 1624*. Bratislava : Monada, 2003; FEDERMAYER, Frederik. Leopold Peck (1560-1625) uhorský kráľovský pokladník a jeho rodina. In CZOCH, Gábor (ed.). *Kapitoly z dejín Bratislavy*. Bratislava : Kalligram, 2006, s. 150-194; FEDERMAYER, Frederik. Pôvod, etnická a náboženská štruktúra prešporského patriciátu v 17. storočí. In *Historické štúdie*, 40, Veda, Bratislava, 1999, s. 177-185; FEDERMAYER, Frederik. Prešporský mestský notár Samuel Káčeri (Genealogický pohľad). In *Zborník Filozofickej fakulty UK Historica*, roč. 47, Bratislava, 2008, s. 27-44; FEDERMAYER, Frederik. Genealogický pohľad na prešporských mestských notárov druhej polovice 16. storočia. In *Zborník Filozofickej fakulty UK Historica*, roč. 46, Bratislava, 2005, s. 99-132; BODNÁROVÁ, Katarína. Notári a pisári v službách mesta Bratislavy na začiatku novoveku. In *Slovenská archivistika*, 2007, roč.42, č.1, s. 15-38; MIKÓ, Árpád – PÁLFFY, Géza. A pozsonyi Szent Márton-templom késő reneszánsz és kora barokk síremlékei (16.-17. század). In *Művészettörténeti Értesítő*, roč. 51, č. 1-2, 2002, s. 107-172; MIKÓ, Árpád – PÁLFFY, Géza. A pozsonyi ferences templom késő reneszánsz és kora barokk síremlékei. In *Művészettörténeti Értesítő*, roč. 54, č. 3-4, 2005, s. 319-348. TÓTH, Árpád. „A polgárok józanabb része...“ Pozsony választott polgárai, 1790-1848 (Archontológia és prozopográfia). In *Fons*, roč. XI., č. 2, 2004, s. 235-276; ŠULCOVÁ, Jana. Nižšia šľachta a nobilitovaní mešťania ako úradníci v službách bratislavského hradu, Uhorskej komory a Pavla Pálfiho. In KOVAČKA, Miloš – AUGUSTÍNOVÁ, Eva – MAČUHA, Maroš (ed.). *Zemianstvo na Slovensku v novoveku*, II. Duchovná a hmotná kultúra, Martin : Slovenská národná knižnica, 2009, s. 46-55.

² Z významnejších zahraničných rodov, ktoré v 16. a 17. storočí pôsobili v uhorskej metropole možno spomenúť rody: Attensheimer, Paar, de Severis, Pestaluzzi, Eibeswald, Motsch, Ernleitner, Rhedary, Stubeck a niektoré ďalšie. Väčšina z nich pochádzala z Ríše, najmä z rakúskych krajín. V prvej polovici 17. storočia v meste krátkodobo rezidoval rod Petraškovicov, valašská kniežacia rodina v exile. FEDERMAYER, ref. 1 (2005), s. 118-119.

Ján Szalay (Zalay de Kerechén). Po jeho smrti sa na županských postoch vystriedali príslušníci rodu Salm (1545-1580) a neskôr Pálffy (1580 >).³ Tí od roku 1650 získali županský post dedične, aj s funkciou prešporského hradného kapitána a celým hradným panstvom. Palatín Pavol Pálffy si v tomto období postavil v Podhradí-Schlossbergu výstavný palác. Prešporok sa neskôr stal najmä sídlom seniorov rodu, ktorí zastávali post župana.⁴

2. Hospodárski úradníci panstva a familiári prešporských županov

Prešporský hrad bol centrom rozsiahleho panstva. Keďže sa jeho jadro rozkladalo mimo mesta, najmä na Žitnom ostrove, nižší hospodárski úradníci ho spravovali priamo v teréne na majetkoch panstva. Na hrade sídlili len najvyšší úradníci – prefekt panstva, provizor a dvaja kasteláni. Časť z nich bývala s rodinami priamo v areáli hradu, iní mali domy dolu v kráľovskom meste, alebo na jeho predmestiach. Pomerne často sa stávalo, že úradníci získali od vrchnosti za verné služby do užívania domy v Podhradí. Niektoré rody, napr. Sigrayovci, tieto domy dostali do dedičnej držby a premenili ich na slobodné kúrie.⁵ Za Salmovcov slúžili na hrade prevažne etnicky nemecké rody (Kaudinger, Maxendl, Armpruster), za Pálffyovcov prevažovali uhorské rody (Lendöczy, Beléczy, Bencze, Sallay, Kincsy, Göry alias Ugronovič, Ramocsay, Herczeg). Niektorí z hradných úradníkov, ako napríklad Michal Kapucsy, boli pôvodne nešľachtického stavu a službou si dopomohli k nobilitácii.⁶ Kúrie v Podhradí získavali tiež šľachtici, ktorí priamo neslúžili na hrade, ale boli z okruhu pálffyovských familiárov. Tak napríklad v roku 1632 bol do kúrie v Zuckermantli, ležiacej medzi Kamperovou a Pramerovou kúriou, štatuuovaný cisársky kapitán Zachariáš Richter, ktorý predtým slúžil pod cisárskym veliteľom Štefanom Pálffym.⁷

3. Šľachtici medzi hradnou posádkou

Po roku 1526 nachádzame na hrade stálu kráľovskú vojenskú posádku, podliehajúcu hlavnému prešporskému kapitánovi (*supremus capitaneus*), ktorý bol zároveň aj županom. Post vždy zastával senior z rodu Salm, neskôr z rodu Pálffy. Keďže Prešporok nepatril k prvej línii protitureckých pevností, vojaci mali za úlohu najmä strážiť na hrade uložené uhorské

³ Slovenský národný archív (SNA), Archív Hodnoverného miesta Bratislavskej kapituly (HMBK), caps 66, fasc. 2; FALLENBÜCHL, Zoltán. *Magyarország főispánjai 1526-1848*. Budapest : Argumentum, 1994, s. 92-93.

⁴ Bližšie o rode Pálffy: NAGY, Iván. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. IX., Pest : Ráth Mór, 1862, s. 34-82; JEDLICKA, Pál. *Adatok erdődy báró Pálffy Miklós a győri hősnék életrajza és korához 1552-1600*. Budapest, 1897; JEDLICKA, Pál. *Eredeti részletek gróf Pálffy család okmánytárhoz 1401-1653*. Budapest, 1910; FUNDÁRKOVÁ, Anna – PÁLFFY, Géza (ed.). *Pálffyovci v novoveku. Vzostup významného uhorského šľachtického rodu*. Bratislava – Budapest : Spoločnosť Pro História, 2003; MIKÓ-PÁLFFY, ref. 1, s. 137-142, 157-158, 162-163.

⁵ Bližšie pozri: HOLÁK, Ján. Slobodné kúrie, meštianske domy a výsadné hostince na bratislavskom Podhradí. In *Bratislava*, zv. 6, 1971, s. 179-199.

⁶ Michal Kapucsy začínal v poručík hradnej stráže a svoju kariéru zavŕšil na poste prvého kastelána (doložený 1656-1668). Nobilitáciu získal v roku 1643, originál jeho armálesu je dnes uložený v archíve Ostrihomskej stolice.

⁷ Rod Richterovcov v kúrii býval počas celého 17. storočia. SNA, Archív Bratislavskej kapituly, III. časť, šk. 33, fasc. 2.

korunovačné klenoty. Priamo na hrade velil vojenskej posádke hradný kapitán (*capitaneus*), označovaný niekedy aj ako podkapitán (*vicecapitaneus*). Za Salmovcov ním bol napr. cudzinec Jakub Mordax († 1572), po ňom uhorský šľachtic Peter Izdency (doložený 1573-1576).⁸ Od roku 1625 z nariadenia snemu bola na hrade stála 100 členná posádka, zložená z polovice uhorských a z druhej polovice nemeckých vojakov. Oddiel primárne určený na ochranu koruny mal 2 veliteľov (*Commandant*), uhorského a nemeckého. Títo boli podriadení hlavnému kapitánovi (županovi) a strážcom uhorskej koruny, ktorých spomedzi uhorských magnátov volil uhorský snem.⁹ Nižší dôstojníci a bežní vojaci posádky boli väčšinou nešľachtického pôvodu. Máme doložené, že niektorí nemeckí velitelia z hradu sa v Prešporke usadili aj na dlhšiu dobu. Benedikt Lienzer († okolo 1660) neskôr zastával post správcu vojenského arzenálu a prešporského cisárskeho loďmajstra a mostmajstra.¹⁰ Ďalší nemeckí hradní velitelia Karol Trapp († 1676) a Vavrinec Petruzzy († po 1704) sa priženili do prešporskej patricijskej rodiny Karnerovcov a získali majetky v meste.¹¹ Na hrade bol vždy početný oddiel delostrelcov. Velil im veliteľ hradných delostrelcov (*tormentarii magister*). V 17. storočí tento post ovládal rod Gössingerovcov, ktorý získal uhorský šľachtický titul a vlastnil v Podhradí slobodnú kúriu.¹²

4. Cisársko-kráľovskí úradníci

Na hrade sídlili aj svetskí úradníci v kráľovských, prípadne županských službách. Po nákladnej rekonštrukcii hradu za Pavla Pálffyho boli na hrade zriadené priestory pre panovníka a jeho rodinu. Stavebné práce na hrade v novoveku organizovali osobitní úradníci (*Cammerfuerier, Bauschreiber, Camerling*). Ich mená – Radlhofer, Saltzinger, Erckl, Zeidlhuber, Landskroner poukazujú, že išlo o pôvodom ríšskych šľachticov a nobilitovaných mešťanov. Mnohí z nich sa neskôr usadili v Prešporke.¹³ V období po páľffyovskej prestavbe sa objavuje funkcia kráľovského hradného komorníka (*Zimmerwarter, arcis Posoniensis cubicularius et conclavium curator*). Post obsadzovali členovia rodu Gössinger. Podobne sa od polovice 17. storočia v tomto rode dedil post hlavného loďmajstra a mostmajstra v Uhorsku/Prešporke (*navium et pontium supremus capitaneus, navium prefectus*).¹⁴ Predtým sú na postoch prešporských loďmajstrov a mostmajstrov doložení zväčša pôvodom ríšski šľachtici. Loďmajster Ján Widman († 1551) sa neskôr stal prešporským tridsiatnikom.¹⁵ Za zmienku stojí tiež mostmajster Gregor Sindenigg († 1608), ktorého rod býval v Prešporke

⁸ RATKOŠ, Peter. Nové materiály k dejinám bratislavského hradu. In *Bratislava*, zv. 8-9 (1972-1973), Obzor : Bratislava, 1976, s. 368; SNA, HMBK, Protokol č. 18, s. 109, 224.

⁹ KEMÉNY, Lajos. *Bratislavský hrad a Podhradie*. Bratislava : Marenčin PT, 2008, s. 78.

¹⁰ FALLENBÜCHL, Zoltán. *Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon*. Budapest : Osiris, 2002, s. 177; MIKÓ-PÁLFFY, ref. 1, s. 156-157; SNA, HMBK, caps 22, fasc. 1.

¹¹ Archív mesta Bratislavy (AMB), Magistrát mesta Bratislavy (MG-Bratislava), Magistrátny protokol 2a. 15 (1688-1693), s. 707; SNA, HMBK, prot. 44, s. 68, 70, prot. 47, s. 105.

¹² Podrobná genealógia rodu: FEDERMAYER, Frederik. Johann Ludwig Gössinger k. u. k. Schiff- und Brücken-Oberhauptmann in Ungarn. In *Adler*, 24. (XXXVIII.), č. 3, 2007, s. 109-114.

¹³ ŠULCOVÁ, ref. 1, s. 48-52.

¹⁴ FEDERMAYER, ref. 1 (2007), s. 113-114.

¹⁵ MIKÓ-PÁLFFY, ref. 1 (2002), s. 118.

dlhšiu dobu.¹⁶ Pod hradom pri Dunaji boli viaceré kráľovské úrady. Sídlili síce už na prešporskom predmestí Vydrici, avšak od mestských orgánov boli úplne nezávislé a podliehali kráľovskej (cisárskej) správe. Patril k nim kráľovský arzenál (*domus armoraria et arsenalis, Provianthaus*). Spravovali ho kráľovskí (cisárski) úradníci ako napr. prešporský proviantmajster (*annonae magister*). Na tento post habsburskí panovníci zväčša dosadzovali cudzincov.¹⁷ V 17. storočí je doložený aj post zástupcu prešporského proviantmajstra, ktorý sídlil na hrade (*arcis Posoniensis annonae vicegerens*).¹⁸ Hneď v susedstve arzenálu bol soľný úrad (*camara salinaria*), na ktorého čele stál prešporský soľný prefekt (*prefectus salium*).¹⁹ Mená prefektov v 16. storočí dokazujú, že úrad bol riadený nemeckými šľachticmi pôvodom z ríšskych krajín (Zannger, München, Paar), alebo Nemcami z Uhorska (Zallpaum, Liechtenperger, Schödl).²⁰ Ekonomicky dôležitým úradom bola prešporská tridsiatková stanica sídliaca tiež na Vydrici, pri Vodnej veži. Spočiatku podliehala priamo Viedenskej dvorskej komore, neskôr Uhorskej komore. Tridsiatkovú stanicu riadil hlavný tridsiatnik (*supremus tricesimator*), úrad mal svojho kontrolóra (*contrascriba tricesimae*) a ďalších zamestnancov. Mená osôb, ktoré stáli na jeho čele, ukazujú, že v 16. storočí prešporský tridsiatok riadili prevažne ríšski šľachtici. Z nich sa v Prešporke a na okolí dlhšie usadili najmä rody Kamper von Scharffeneck a Schrötl von Schröttenstein.²¹ V 17. storočí sa už na čelo prešporského tridsiatkového úradu presadili domáci uhorskí šľachtici – Ján Armpruster, Michal Szilva, Štefan Vattay, Štefan Goszthonyi.²² Viacerí z nich sa uplatnili aj v mestskej správe, na postoch senátorov, či dokonca prešporských richtárov.²³

5. Nobilitovaní podhradskí mešťania.

Koncom 17. storočia už mali podhradské osady Zuckermandel a Schlossberg viaceré mestské privilégia, bohatý obchodný a remeselný život a viacej ako tisíc obyvateľov. Z radov miestnych meštianskych elít získali niektoré rody armáles (napr. pivovarníci Amesmayrovci a Weltishofferovci, či vzdelanci Wessererovci). Známi sú tiež Pramerovci, pôvodom viedenský veľkoobchodníci a rakúski šľachtici, ktorí vlastnili veľkú opevnenú renesančnú kúriu na Zuckermandli. Roku 1638 boli povýšení do uhorského šľachtického stavu.²⁴

¹⁶ FEDERMAYER, ref. 1 (2003), s. 136.

¹⁷ KENYERES, István. A Magyarországi végvárad és a mezei hadak élelmezési szervezeteinek archontológiája a XVI. században. In *Fons*, roč. XI., č. 2, 2004, s. 377.

¹⁸ V roku 1639 tento post zastával Vít Atzenperger. SNA, HMBK, caps 22, fasc. 1.

¹⁹ Habsburský dvor zaviedol v krajine na obchod so soľou monopol a do soľných komôr dosadzoval vlastných úradníkov. FALLENBÜCHL, Zoltán. A sóügy hivatalnoksága Magyarországon a XVIII. században. In *Levéltári közlemények*, roč. 50, č. 2, Budapest 1979, s. 225-228.

²⁰ Bližšie o genealógii Felixa Schödl, soľného prefekta z rokov 1602-1615, ktorý pochádzal z prešporského nobilitovaného patricijského rodu: FEDERMAYER, ref. 1 (2005), s. 102-109.

²¹ Kamperovci zo Scharffenecku vlastnili v Podhradí na Zuckermandli veľkú opevnenú kúriu, ktorú nazvali Scharffeneck. Genealógiu uhorskej vetvy Kamperovcov zo Scharffenecku sme publikovali v osobitnej štúdii: FEDERMAYER, Frederik. Kamperovci zo Scharffenecku. Príspevok k dejinám prešporského Zuckermandlu. In *Genealogicko-heraldický hlas*, č. 2, SGHS, Martin 2004, s.11-23.

²² FEDERMAYER, ref. 1 (2003), s. 284; FALLENBÜCHL, ref. 10 (2002), s. 112, 313, 346

²³ Prešporský kráľovský tridsiatnik Štefan Vattay bol richtárom Prešporka v rokoch 1675-1676, Štefan Gosztonyi tento post zastával na začiatku 18. storočia. FEDERMAYER, ref. 1 (2003), s. 155.

²⁴ ŠA v Bratislave, Župa Bratislavská I., Nobilitária, fasc. Amesmayr; HOLÁK, Ján. Topografia bratislavského

Nobilitácie obyvateľov Podhradía však neboli také hromadné, ako medzi zástupcami meštianskych elít v susednom slobodnom kráľovskom meste. V súvislosti s obyvateľmi Podhradía treba spomenúť aj kuriozitu miestnej nobility - rod Wass. Išlo o potomkov Jána Wassa, zvaného Buday, nelegitímneho syna uhorského kráľa Ľudovíta II. Jagelonského. Kráľovskému ľavobočkovi po obsadení Budína Turkami daroval uhorský kráľ Ferdinand I. kúriu ležiacu pod hradom na Schlossbergu. Treba však poznamenať, že napriek „kráľovskému pôvodu“ sa prešporskí Wassovci nepresadili medzi miestnou nobilitou a patrili skôr k menej významným rodom. Začiatkom 17. storočia sa zmienky o nich strácajú.²⁵

Situácia v slobodnom kráľovskom meste Prešporoku bola podstatne komplikovanejšia. Šľachtický element tu bol rôznorodejší a prítomný prakticky vo všetkých vrstvách mestskej society, od najvyššej aristokracie, cez miestnu meštiansku elitu-patriciát, až po mestskú chudobu. Keď v roku 1536 na sneme vyhlásili Prešporok za hlavné mesto, začali sa sem postupne sťahovať kráľovské a krajinské úrady. Sídlo najvýznamnejšieho z nich, Uhorskej komory, bolo zriadené vo vnútornom meste a nie na kráľovskom hrade. To rozhodlo, že sa priamo v meste začali trvalejšie usadzovať šľachtické rody, ktoré výrazne spestrili tunajší domáci meštiansko-šľachtický element. Kto by však očakával predstavu pomoháčskeho Prešporoka ako tradičného hlavného kráľovského mesta, podľa vzoru Prahy, Viedne, či Krakova, s dvorskou šľachtickou societou, toho musíme sklamať. Nič také sa v meste nevytvorilo počas celého 16. a 17. storočia. Ako sme už vyššie spomenuli, habsburskí panovníci sa tu natrvalo neusadili, ba mnohí sa tu ukazovali len vskutku zriedkavo, takže neboli vytvorené podmienky pre vznik dvorskej spoločnosti. Chýbajúci panovnícky dvor v meste nemohli nahradiť ani sídla uhorských palatínov a ďalších najvýznamnejších krajinských hodnostárov (palatínskych miestodržiteľov, krajinského sudcu, taverníka). Tieto súkromné rezidencie sú v Prešporoku v 16. storočí len zriedkavé, krajinskí hodnostári si ich v meste kupovali pravidelne až od prelomu 16. a 17. storočia.²⁶ Trvale v nich však nikdy nesídlili, takže dvory v ich prešporských sídlach mali skôr charakter administratívnych úradov. V hlavnom meste kráľovstva trvalo rezidovali len úradníci týchto krajinských hodnostárov – zástupcovia, tajomníci, protonotári, notári. Títo už ale nepatrili k aristokracii, ale pochádzali z nižšej šľachty. Úradníci palatína a ostatných hodnostárov bývali v spomínaných rezidenciách svojich nadriadených, alebo mali v meste zakúpené vlastné domy, prípadne obývali prenajaté byty v meštianskych domoch.²⁷ Pre vznik dvorskej society

Podhradía. In *Bratislava*, zv. 4, 1967, Martin, s. 93; ÁLDÁSY, Antal – CZOBOR, Alfréd. *A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címereslevelei*, III., Budapest 1937, s. 289-290.

²⁵ KEMÉNY, ref. 8, s. 118-119; SNA, HMBK, prot. 11, s. 55-56.

²⁶ Prvým, v Prešporoku trvalejšie rezidujúcim krajinským hodnostárom bol palatínsky miestodržiteľ (propalatín) Mikuláš Istvánffy († 1615). Dom si v meste zakúpil už koncom 16. storočia. FEDERMAYER, ref. 1 (2003), s. 254.

²⁷ FEDERMAYER, ref. 1 (2003), s. 78, 286.

bolo tiež veľkou stratou, že v hlavnom meste nesídlila Veľká kráľovská kancelária, ktorú presťahovali do rezidencie panovníka (Viedeň, Praha). V Prešporke ostala aspoň Malá kráľovská kancelária, ktorá poskytovala administratívne zázemie uhorskému kráľovskému súdniectvu. V meste však nemala vlastnú budovu, jej pracovníci, kuriálni notári (*Cancelariae minoris regni Hungariae jurati notarii, notarii de curia regia*) bývali vo vlastných domoch, alebo v dome kráľovského personálu, ktorý stál formálne na jej čele.²⁸ Istú náhradu za chýbajúci panovnícky dvor poskytovali hlavnému mestu a tu sídliacej šľachtickej komunite dvory uhorských miestodržiteľov. V 16. storočí habsburskí panovníci obvykle na posty miestodržiteľov menovali najvyšších katolíckych prelátov. Ostrihomskí arcibiskupi mali vlastné rezidencie v Trnave a Prešporke. V hlavnom meste mali sídlo v arcibiskupskej kúrii, ktorá stála na Obilnom trhu (dnešné Primaciálne námestie).²⁹ Miestodržiteľia, ktorí neboli arcibiskupmi, ako napríklad jágerský biskup Štefan Radetius v rokoch 1573-1585, sídlili v kúrii prešporského prepošta na Kapitulskej ulici. Osadenstvo miestodržiteľských dvorov tvoril okruh nižších prelátov, zväčša kanonikov a titulárnych prepoštov a opátov, ako aj duchovní a svetskí familiári. Významnú úlohu mali svetskí úradníci na dvore miestodržiteľa (tajomník, protonotár, komorník, kapitán dvora), ktorý stáli na čele miestodržiteľovej úradnej administratívy. Samotný dvor koordinoval dvormajster miestodržiteľa (*magister curiae locumtenentis*).³⁰ Z druhej polovice 16. storočia máme doklady, že dvormajster sídlil v Prešporke, ako napríklad za Š. Radécia, šľachtic Ján Isipy († 1589).³¹ Hospodárske záležitosti a správu prešporskej rezidencie miestodržiteľa mal na starosti provizor (*provisor aulae seu domus locumtenentis Posoniensis*).³² Mnohí familiári a úradníci z miestodržiteľských dvorov sa neskôr uplatnili v kráľovskej správe, najmä ako vysokí úradníci Uhorskej komory. Tak svoju kariéru zakončili napríklad familiári Š. Radécia, František Nagyvathy, Matej Ebeczky a Peter Usaly. Podobne na poste komorského radcu ukončil svoju kariéru Matej Andreašič, protonotár miestodržiteľov J. Kutassyho a M. Petheho.³³ Vlastný dvor v prešporskej kúrii si ostrihomskí arcibiskupi zachovali aj po roku 1608, kedy post miestodržiteľa prešiel na uhorských palatínov.

Skutočný dvorský život v hlavnom meste sa však nemohol rozprúdiť bez trvalej prítomnosti

²⁸ FEDERMAYER, ref. 1 (2003), s. 154-155.

²⁹ FEDERMAYER, ref. 1 (2003), s. 205-206.

³⁰ Podrobne o dvore miestodržiteľa arcibiskupa Antona Verančiča s odkazmi na ďalšiu literatúru k problematike: GÁL-MLAKÁR, Zsófia. Adatok Verancsics Antal udvarának történetéhez. In *Fons*, roč. 14, č. 2, 2007, s. 279-337.

³¹ SNA, HMBK, prot. 21, s. 369, prot. 22, s. 22.

³² Funkciu provizora miestodržiteľa Š. Radécia v prešporskej prepoštskej kúrii zastával Ján Kuprišič (Kuprisich), provizorom dvora miestodržiteľa M. Petheho bol zase Mikuláš Ferenczffy, otec neskoršieho uhorského tajomníka Vavrínca Ferenczffyho. Provizormi prešporskej kúrie ostrihomských arcibiskupov boli zväčša vzdelení šľachtici z popredných zemianskych, alebo predialistických rodov, ako Imrich Sághy za miestodržiteľa M. Oláha, Štefan Baranyay za miestodržiteľa Š. Fejérkövyho, alebo Mikuláš Farkas za miestodržiteľa F. Forgácha. SNA, HMBK, caps 26, fasc. 12, caps 31, fasc 7, caps 35, fasc. 1; FEDERMAYER, ref. 1 (2003), s. 206.

³³ GECSÉNYI, ref. 1 (1999), s. 77; FALLENBÜCHL, ref. 10 (2002), s. 38.

najvýznamnejšej uhorskej aristokracie. A práve tu bol od začiatku problém. Príslušníkov magnátskych rodov mestský život spočiatku nijako nelákal. Radšej žili so svojimi rodinami a familiárnymi na svojich panstvách a hradoch. Pomerne dlho im trvalo, kým pochopili, že s nástupom Habsburgovcov sa situácia zmenila a krajine vládnu panovníci-úradníci. Kto sa chcel dostať do ich priazne a hrať prvé husle v politicko-mocenskom zápase, ako aj byť akceptovaným elitnými kruhmi na panovníckom dvore, musel trvalo pôsobiť v blízkosti panovníka. To znamenalo nielen si kúpiť dom vo Viedni, alebo aspoň minimálne v Prešporke, ale aj tam trvalejšie bývať. V 16. storočí to však pochopili len výnimky. Vo Viedni v tomto období nachádzame len zopár uhorských aristokratov, v Prešporke to nebolo o nič lepšie.³⁴ Podľa dobového súpisu domov, ktorý bol v rokoch 1601-1608 spísaný v Prešporke, mali v tomto období v meste domy len 4 magnátske rody (Pálffy, Liszthy, Illésházy a Istvánffy) a niekoľko ďalších vyšších kráľovských úradníkov z radov uhorskej šľachty (napr. Mossóczy, Joo, Zerdahely, Lippay, Hoszutóthy, Baranyay, Bakith).³⁵ Situácia sa začala postupne meniť až za vlády Mateja II., kedy si aristokracia začína hromadnejšie kupovať domy v meste. Pribúdajú Amadeovci, Balassovci, Esterházyovci, Petheovci, Orlayovci, Vizkelethyovci, či Thurzovci.³⁶ No napriek tomu až do konca 17. storočia nepovažujú trvalú prešporskú rezidenciu za potrebnú viaceré najvýznamnejšie rody ako napr. Erdődyovci, Rákóczyovci, Nádasdyovci, Drugethovci, Batthyányovci, Koháryovci, či Forgáchovci. Je tiež pravda, že mesto bolo malé, za hradbami bolo len 250 domov, takže čiastočne za tým treba vidieť aj objektívne príčiny. Rody ako napr. Czobor, Wesselényi, či Csáky to vyriešili tým, že si kúpili menší dom na predmestí.³⁷ Nebola to síce ich reprezentatívna rezidencia, ale ako núdzové ubytovacie riešenie to stačilo, keďže títo magnáti do Prešporka zavítali len niekoľkokrát do roka na krátky čas.

Dôležitým prameňom pre poznanie dĺžky a frekvencie pobytu uhorskej aristokracie v Prešporke 17. storočia sú cirkevné matriky, ktoré sa u zachovali od začiatku tohto storočia.³⁸ Krsty narodených aristokratických potomkov jasne dokladajú, že magnátske rody v meste nesídlili trvalo, ale skôr občasne. Škoda, že sa zo 17. storočia nezachovali aj matriky zomretých, naše poznanie tejto problematiky by bolo presnejšie. To, že v prešporských kostoloch a kláštoroch mali krypty mnohé aristokratické rody, totiž ešte nie je dôkazom ich trvalého pobytu v meste.³⁹ Absencia výraznejšieho zastúpenia aristokracie v pomoháčskom Prešporke mala tiež za následok, že v tomto období v meste dlhodobo nesídlili ani žiadni

³⁴ PÁLFFY, Géza. Medien der Integration des ungarischen Adels in Wien im 16. und 17. Jahrhundert. In UJVÁRY, Gábor – KERÉKES, Dóra (ed.). *Collegium Hungaricum-Studien*, zv. I., 2002, s. 68-70.

³⁵ AMB, MG-Bratislava, Strassbuch 1601-1608.

³⁶ FEDERMAYER, ref. 1 (2003), s. 16, 36-37.

³⁷ AMB, MG-Bratislava, Spisy, Súpisy majiteľov domov na predmestiach, 1653-1657, šk. 659.

³⁸ Nájdené zápisy krstov detí aristokratických rodín sú veľmi sporadické. Katolícke matriky narodených (pokrstených) sú zachované od roku 1601, evanjelické od roku 1606. SARMÁNYOVÁ, Jana. *Cirkevné matriky na Slovensku zo 16. – 19. storočia*. Bratislava : OA MVSR, 1991, s. 42-43.

³⁹ MIKÓ – PÁLFFY, ref. 1 (2005), s. 320.

umelci, vedci, či vzdelanci európskeho formátu. Situácia sa v tejto oblasti zlepšila až v 18. storočí. Najmä počas vlády Márie Terézie sa Prešporok stáva vyhľadávaným mestom uhorskej aristokracie, ktorá si tu stavia reprezentatívne barokové a rokokové rezidenčné paláce.

Neprítomnosť cudzej aristokracie a uhorských magnátov v pomoháčskom Prešporoku však neznamená, že v meste chýbal početný šľachtický element. Práve naopak, drobní zemanovia, šľachtickí úradníci a nobilitovaní mešťania tvorili najmä v 17. storočí významný podiel na obyvateľstve mesta. Podľa zachovaných súpisov obyvateľstva môžeme odhadovať, že šľachtickým titulom sa mohlo hrdiť 5-10 % prešporského obyvateľstva.⁴⁰ V tomto príspevku sa pokúsime prešporskú šľachtu tak trochu netradične rozčleniť, podľa ich vzťahu k mestu.

I. Rody žijúce trvalo v meste

Do tejto skupiny patrili najmä meštianske rody. Šľachtický element bol prítomný medzi miestnymi elitami fakticky už od založenia mesta, počnúc tzv. Ritterbürgermi v 13. storočí, neskôr cez richtársky rod Jakubovcov až k najvýznamnejším patricijom v 15. storočí.⁴¹ Išlo však len o neveliký počet rodov. Tento stav trval ešte aj v 1. polovici 16. storočia. Ak sa pozrieme na 13 člennú mestskú radu, medzi rokmi 1530-1550 boli z jej členov šľachticmi len 2-3 senátori.⁴² Situácia sa však úplne zmenila v nasledujúcom období. Sprievodným javom spoločenskej emancipácie mestských elít v novovekom Uhorsku, bola aj nobilitácia popredných mešťanov, najmä členov mestských rád. V každom z uhorských miest však prebehla v inom období. Pre Prešporok boli zlomové roky 1570-1600, kedy získali šľachtický stav všetky rozhodujúce rody mesta. Po roku 1600 sa už všetkých 13 členov mestského senátu obvykle hrdilo šľachtictvom. Medzi mešťanov-armalistov patrili miestne patricijské rody Segner (nobilitovaní roku 1596), Auer (1588), Wenzel (1580), Schrembsler (1589), Schmugger (1601), Heindl (1588), Raidt (1599), Handl (1586), Pirgler (1585), Gilligh (1588), Tuzenthaller (1587), Götzl (1579), Grübmler (1579) a mnohé iné. Podľa miestnych súpisov šľachty zo 16. storočia sa nobilitou (zväčša ríšskou) mohli preukázať aj ďalší patricijovia ako napríklad rody Peck, Saiberlich, Lauser, Partinger, Maurach, Hoffinger, Eisenreich, Liechteperger, Offner, Pfinzinger, Cellarius, Kessler, Lerchenfelder, Pruckner, Sunnleitner, Meixner, Aichinger, Karner, Schödl. Aj neskôr nobilitácie prešporských meštianskych elít pokračovali. Uhorský šľachtický stav nebol odopretý takmer žiadnemu prešporskému meštianskemu rodu, ktorý v meste nadobudol významnejšie postavenie a posty v mestskej správe. Po roku 1600 takto spoločensky postúpili napr. rody Treher (1630), Welligrand (1643), Kloss (1643), Piesser (1642), Burgstaller (1646), Rösler (1646), Fiechtel (1646), Otth

⁴⁰ FEDERMAYER, ref. 1 (2003), s. 36.

⁴¹ LEHOTSKÁ, Darina. Jakubovci - bratislavská patricijská rodina (1279-1420). In *Bratislava*, zv. 3, Bratislava : Obzor, 1967, s. 59-115.

⁴² V prvej polovici 16. storočia mal v mestskej správe významné postavenie šľachtický rod Klee. Súhrnnú analýzu prešporských meštianskych elít tohto obdobia poskytuje štúdia: TÓZSA-RIGÓ, Attila. A pozsonyi politikai elit a XVI. század első két harmadában. In *Fons*, roč. 14, č. 2, 2007, s. 187-277.

(1651), Zehrer (1651), Gundel (1656) a ďalší.⁴³ Neostalo však len pri mešťanoch nemeckej etnicity. Od prvej polovice 17. storočia získavajú čoraz väčší vplyv na mestskú správu miestni katolíci, medzi ktorými už je veľa mešťanov maďarskej, slovenskej, či chorvátskej etnicity.⁴⁴ Medzi šľachticov sa zaradili aj predstavitelia rodov Bán (1618), Bella (1612), Klobučický (1638), Galgóczy (1629), Várady (1635), Monič (1622), Doliansky (1634), Hángossy (1679).⁴⁵ Je zaujímavé, že uhorské šľachtictvo postupne získavali aj protestanské rody ríšskeho pôvodu, napr. Spindler (1627), Rayger (1634), Heussler (1627), Geramb (1647), Plankenauer (1627), Wieland (1629), ktoré sa po roku 1620 prisťahovali do Prešporka pre náboženské prenasledovanie v ich pôvodnej domovine.⁴⁶ Konfesionálne tolerantnejšie prostredie Uhorska im umožnilo obnoviť si tu svoje privilegované postavenie, alebo ho prvýkrát nadobudnúť. Ak sa v 17. a 18. storočí do prešporského mestského senátu dostal nešľachtic, bola to skutočne výnimka. Nobilitácie sa však nezastavili len pri členoch patriciátu, ale postupne ich získavali aj bohatší príslušníci stredného stavu v meste. Podľa genealogických výskumov a na základe súpisov šľachty zo 17. storočia vieme, že šľachticmi-armalistami už boli takmer všetci významní obchodníci v meste, mnohí vzdelanci, kazatelia, lekári, umelci, ale aj niektorí bohatší remeselníci – najmä mäsiari, gombičkári, ránhojiči, krajčíri, zlatníci, remenáři a ďalší.⁴⁷ Pre úplnosť treba ešte spomenúť, že najmä od druhej polovice 17. storočia sa v mestskej správe Prešporka presadzujú osoby nemeštianskeho pôvodu (Tobiáš Thapolczay, Jakub Selecký, Ján Tolnay, Beňadik Pakay, Michal Sambokréthy, Ján Petróczy, Ján Paxy, Štefan Thamásfalvay), pochádzajúci z urodzených šľachtických rodov. Niektorí sa do mesta priženili, zvyčajne sa tam však dostali ako vzdelanci (najmä na posty mestských notárov a fiškálov). Po roku 1671 s nástupom zostrenej rekatolizácie, tiež ako zástupcovia Uhorskej komory v mestskom senáte, ktorí nahradili senátorov evanjelického vierovyznania.⁴⁸ Mnohí z týchto šľachticov sa v meste usadili trvalejšie.

Druhú časť šľachtických rodov trvale žijúcich v meste tvorili úradníci kráľovských úradov. Išlo najmä o rody zamestnancov Uhorskej komory, ktorí v meste bývali, hoci nemali meštianske práva.⁴⁹ Keďže pracovná činnosť týchto úradníkov si vyžadovala takmer každodennú prítomnosť v úrade, je pochopiteľné, že sa títo usadzovali priamo v meste aj s rodinami. Archontologicko-genealogické výskumy úradníckej society v meste dokladajú, že

⁴³ Bližšie o jednotlivých nobilitovaných prešporských meštianskych rodoch: FEDERMAYER, ref. 1 (2003).

⁴⁴ FEDERMAYER, ref. 1 (1999), s. 181-182.

⁴⁵ FEDERMAYER, Frederik. Bán András pozsonyi városbíró családjá. Adalék Magyarországi fővárosa előkelőinek genealógiájához. In *Turul*, roč. 80, č. 4, 2008, s. 111-114.

⁴⁶ Genealógia exulantského rodu Spindler: FEDERMAYER, Frederik. Prešporské rody vo víre dejín. In *História, revue o dejinách spoločnosti*, roč. 3, č. 4, 2003, s. 11-12.

⁴⁷ Napríklad významný prešporský staviteľský a kamenársky rod Rosspeudtnerovcov získal uhorské šľachtictvo v polovici 17. storočia a v roku 1656 boli jeho členovia prijatí medzi šľachtu Prešporskej stolice. ÁLDÁSY, Antal. Adalékok a Pozsony vármegyei nemesek névsorához. In *Turul*, roč. 22, 1904, s. 146.

⁴⁸ FEDERMAYER, ref. 1 (1999), s. 182.

⁴⁹ Zoznamy úradníkov Uhorskej komory v 16. a 17. storočí publikujú práce: FALLENBÜCHL, ref. 1 (1968); FALLENBÜCHL, ref. 1 (2002); GECSÉNYI, ref. 1 (2003); EMBER, Győző. *Az ujkori Magyar közigazgatás története*. Budapest : MNM, 1946, s. 131-134.

posty a funkcie v komore sa v týchto úradníckych rodoch dedili z otca na syna, vnuka, bratranca, zaťa, či švagra. Zdá sa, že habsburský dvor túto politiku obsadzovania kráľovských úradov na základe príbuzenstva dokonca podporoval, pretože si tým zabezpečoval náležitú lojalitu aj po rodinnej línii.⁵⁰ Medzi typické „úradnícke dynastie“ novovekého Prešporka patrili rody Ebeczky, Serényi, Ernleitner, Čerňanský, Szombathely, Frank, Rakovický, Branik, Kerekes, Ordódy, Bornemisza, Lippay a mnohí ďalší.⁵¹

II. Šľachtici a rody žijúce prechodne v meste

Druhú skupinu tvorili tiež šľachtickí úradníci. Išlo o jednotlivcov, ktorí sa sem trvalo presťahovali aj s rodinami a kúpili si tu dom. V meste sídlili niekoľko rokov, niekedy aj desaťročí, no ich rody tu nezapustili korene. Môžeme sem zaradiť vysokých kráľovských úradníkov, členov kancelárií krajinských hodnostárov a sudcov, kráľovských prokurátorov a súkromných advokátov, ako aj úradníkov Uhorskej komory, či jej podriadených úradov. Keď títo úradníci zomreli, alebo získali úradnícky post mimo mesta, jednoducho sa ich rodiny z Prešporka odsťahovali a dom predali. Medzi nimi môžeme nájsť cudzincov, ako boli napríklad komorskí radcovia Ján Volckard Widmer, Siegfried Ribisch, Ján Karling, František Gans, či hlavný kráľovský poštmajster Ferdinand Sepronte, ale aj veľký počet domácich šľachticov.⁵²

Typickým príkladom takýchto šľachtických úradníkov v Prešporke boli tiež kuriálni notári, ktorí pracovali pri Kráľovskej súdnej tabuli a v Malej kráľovskej kancelárii. Išlo zväčša o mladých šľachticov vo veku okolo 20-30 rokov, absolventov univerzít, ktorí takto štartovali svoju kariéru. Na notárskych postoch ostali 5-10 rokov, potom získavali prácu v kráľovskej, stoličnej, mestskej prípadne zemepanskej správe po celej krajine. Len časť z nich ostala aj naďalej pôsobiť v hlavnom meste, väčšia časť odišla do regiónov Uhorska. Ilustrovať si to môžeme na skupine kuriálnych notárov, ktorá bola do funkcií prijatá počas veľkých personálnych zmien v uhorskej krajinskej a kráľovskej správe po nástupe Mateja II. Podľa zmienky z 1609 bolo v tomto roku v Prešporke 9 kuriálnych notárov – Andrej Justh, Ladislav Sándor, Žigmund Andreašič, Juraj Hadritius, Imrich Zkolek, František Zolthan, Štefan Kürthy, Krištof Partinger a Gregor Zalay.⁵³ Ich neskoršie kariérne osudy boli rôznorodé. Andrej Justh sa vrátil do rodných Nécspál v Turčianskej stolici, kde sa stal turčianskym podžupanom. Post prísediaceho kráľovskej súdnej tabule mu zabezpečil vplyv

⁵⁰ FEDERMAYER, ref. 1 (2003), s. 15.

⁵¹ Biografické a genealogicko-archontologické štúdie o kariérach šľachtických úradníkov komory: GECSÉNYI, ref. 1 (2003); GUSZAROVA, ref. 1 (2007); FEDERMAYER, ref. 1 (2006); FEDERMAYER, Frederik. Barónska vetva rodu Ruttkay-Vrútocký genealógia a vývoj erbu. Uhorské zemianstvo v habsburských službách. In KOVAČKA, Miloš – AUGUSTÍNOVÁ, Eva – MAČUHA, Maroš (ed.). *Zemianstvo na Slovensku v novoveku*, I., Postavenie a majetky zemianskych rodov, Martin : Slovenská národná knižnica, 2009, s. 332-352; FEDERMAYER, Frederik. Bornemissovské hroby v Dóme sv. Martina. genealogická štúdia k identifikácii pochovaných. In: *Bratislava*, zv. 19, Zborník Múzea mesta Bratislavy, 2007, s. 51-76.

⁵² MIKÓ – PÁLFFY, ref. 1 (2002), s. 126, 152; FALLENBÜCHL, ref. 1 (2002), s. 108, 288; EMBER, ref. 49 (1946), s. 131.

⁵³ SNA, HMBK, caps 18, fasc. 7.

celokrajinského významu.⁵⁴ Podobnú kariéru mal Ladislav Sándor zo Slavnice, ktorý sa stal notárom a neskôr podžupanom Nitrianskej stolice. Do celokrajinskej politiky prenikol na postoch nitrianskeho delegáta na uhorských snemoch (1630, 1633), kde ho zvolili za sudcu kráľovskej tabule.⁵⁵ Do stoličnej správy prenikli aj František Zolthan z Csepe a Žigmund Andreašič, syn komorského radcu Mateja Andreašiča. Obaja neskôr pôsobili na postoch stoličných slúžnych, prvý v Ugočskej, druhý v Prešporskej stolici. Žigmund bol v roku 1626 navyše aj kráľovským vyberačom daní (dikátorom) v tejto stolici.⁵⁶ Ďalší z vyššie spomínaných kuriálnych notárov sa uplatnili v úradoch krajinských hodnostárov. Štefan Kürthy (de Kis Udvarnok) postúpil do funkcie protonotára kráľovského personála.⁵⁷ Ešte vyššie sa dostal Juraj Hadritius († 1639), ktorý spočiatku zastával post notára Prešporskej stolice, potom sa stal protonotárom palatína Mikuláša Esterházyho. Svoje rezidencie mal v meste Modre a v Prešporku.⁵⁸ V hlavnom meste ostali pôsobiť aj zvyšní traja notári. Z prešporského patricijského rodu pochádzajúci Krištof Partinger sa neskôr stal podnotárom mesta Prešporka a uplatnil sa aj v mestskom senáte.⁵⁹ Gregorovi Zalayovi († 1622), ktorý sa stal mešťanom Prešporka, ponúkli miesto pisára v účtovnom úrade Uhorskej komory.⁶⁰ Vynikajúcu kariéru spravil pôvodom chorvátsky šľachtic Imrich Zkolek. Najskôr zastával post notára v Mošonskej a Györskej stolici, potom bol tajomníkom palatína Žigmunda Forgácha a nakoniec registrátorom a podtajomníkom Uhorskej komory.⁶¹

III. Šľachtici a rody žijúci v meste príležitostne

Sem patrili najmä už vyššie spomínaní magnáti a príslušníci strednej šľachty. Títo v meste dlhodobo vlastnili rezidenciu, ktorá sa aj v ich rodoch dedila. V skutočnosti však trvalo bývali na svojich vidieckych hradoch a kaštieloch.⁶² Krajinskí úradníci a sudcovia prichádzali do mesta len zriedkavo, väčšinou vtedy, keď si to vyžadovali ich úradné povinnosti, ako napríklad zasadnutie kráľovskej rady, snemu, alebo kráľovskej súdnej tabule. Pri ostatných magnátov a bohatých šľachticov, vlastniacich dom v meste, môžeme predpokladať, že do metropoly prichádzali najmä k významnejším spoločensko-politickým udalostiam, alebo zo súkromných dôvodov, pri príležitosti svadiieb, pohrebov a podobne. Prešporské magnátske

⁵⁴ SZLUHA, Márton. *Nyitra vármegye nemes családjai*. I. zv., Budapest : Heraldika, 2003, s. 558.

⁵⁵ SZLUHA, ref. 54 (2003), s. 412; FABRITIUS, Endre. *Nyitra vármegye főispánjai és alispánjai az árpádok korától*. patria : Budapest, 1943, s. 62.

⁵⁶ NAGY, ref. 4 (XII, 1865), s. 423; SNA, HMBK, caps 2, fasc. 10, caps 18, fasc. 8, caps 20, fasc. 1,2,4, caps 26, fasc. 2.

⁵⁷ FALLENBÜCHL, ref. 1 (2002), s. 168.

⁵⁸ FALLENBÜCHL, ref. 1 (2002), s. 119; Štátny archív v Modre, MG-Modra, Acta varia, šk. 146, inv. č. 1582; SNA, HMBK, caps 4, fasc. 1.

⁵⁹ AMB, MG-Bratislava, Spisy, šk. 42, 51; FEDERMAYER, ref. 1 (2003), s. 250.

⁶⁰ AMB, MG-Bratislava, Protokol testamentov, 4n. 8, s.136; FALLENBÜCHL, ref. 1 (2002), s. 364.

⁶¹ FEDERMAYER, ref 1 (2003), s. 286; FALLENBÜCHL, ref. 1 (2002), s. 292.

⁶² Napríklad podľa súpisov šľachtických majiteľov domov z polovice 17. storočia vieme, že v meste vlastnili rezidencie viacerí významní šľachtici, ktorí tu ale trvale nežili. V roku 1660 to boli napríklad Imrich Balassa, Ján Sárkány, Štefan Sibrik, František Nádasdy, Mikuláš Malakóczy, dedičia Gašpara Korského, AMB, MG-Bratislava, Spisy, šk. 67, ladula 39.

rezidencie v čase neprítomnosti ich majiteľov však neboli prázdne. Domy a hospodárske dvory k nim prislúchajúce spravovali ich familiári. Podľa vynikajúceho súpisu z roku 1624 poznáme mená aj štruktúru týchto familiárov viacerých šľachtických rezidií. Obvykle išlo o 2-3 osoby, ale napríklad v dome Amadeovcov bolo až 13 služobníkov, či v Illésházyovskom dome 11 služobníkov. Mnohí z nich boli šľachtici, obvykle drobní zemanovia, kurialisti, alebo armalisti, najčastejšie pôvodom z panstva magnáta.⁶³

IV. *Šľachtici zdržujúci sa v meste krátkodobo*

Tvorili špecifickú súčasť šľachtického elementu v hlavnom meste kráľovstva. Napriek tomu, že v meste nesídlil panovník, predsa sa tu však diali podstatné záležitosti politického, či spoločensko-kultúrneho diania v Uhorsku. V meste boli dôležité školy, významné hodnoverné miesto pri miestnej kapitule, zasadali tu kráľovské sudy, konali sa tu politické rokovania, rokovania uhorských snemov, korunovácie panovníkov, sídlili tu kancelárie dôležitých hodnostárov, ktoré vybavovali šľachtické záležitosti a spory. Tieto okolnosti do mesta každoročne lákali stovky šľachticov, ktorí sem prichádzali vybaviť si úradné, alebo rodinné záležitosti, pokúšali sa naštartovať svoju osobnú kariéru, alebo hlavné mesto navštívili ako hostia, či delegáti. Títo šľachtici v meste nevlastnili žiadnu nehnuteľnosť, zväčša preto bývali u rodiny, priateľov, v mestských hostincoch, či v prenajatých izbách v meste. Niektorí tu ostali len pár dní, či týždňov, iní aj niekoľko mesiacov. Ich pôsobenie bolo súčasťou šľachtického života v Prešporke, o čom svedčia napríklad mnohé zmienky v protokoloch mestského magistrátu, alebo v protokoloch Hodnoverného miesta Prešporskej kapituly.

Záverom tohto príspevku chceme konštatovať, že problematika nobility v ranonovekej uhorskej metropole, teda tzv. prešporskej šľachty, ešte len čaká na komplexné historiografické zhodnotenie. Dúfame, že prebehne v tvorivej spolupráci medzi slovenskými a maďarskými, prípadne aj rakúskymi historikmi.

Cituj:

FEDERMAYER, Frederik. Šľachta uhorskej metropoly v pomoháčskom období (Archontologicko-genealogický náčrt problematiky). In *Forum Historiae*, 2010, roč. 4, č. 2. ISSN 1337-6861
http://www.forumhistoriae.sk/FH2_2010/texty_2_2010/federmayer.pdf

Doc. PhDr. **Frederik Federmayer**, PhD. pedagogicky pôsobí na Katedre archívniectva a pomocných vied historických na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Zaoberá sa predovšetkým heraldikou, genealógiou a archontológiou v období raného novoveku. Je autorom množstva vedeckých štúdií a monografií *Rody starého Prešporka. Genealogický rozbor obyvateľstva a topografia mesta podľa súpisu z roku 1624*. Bratislava - Pressburg – Pozsony : Monada atelier 2003. 367 s.
 Kontakt: Frederik.federmayer@fphil.uniba.sk